

STANISLAV STOJANOVIC

Međunarodna komponenta socijalističke revolucije u Jugoslaviji

(Nekoliko teza kao prilog pitanju)

1. Jugoslovenski komunistički pokret ima za sobom istoriju dužu od šest decenija. Tu istoriju čine u prvom redu velika ostvarenja, ali isto tako i mnoga odricanja i nesebične žrtve. U toku decenija taj pokret se suočavao s mnogim iskušenjima: unutar društva koje je želeo temeljito da menja, ali isto tako i izvan njega — u složenim spletovima međunarodnih odnosa i sukoba, odnosno u međunarodnom komunističkom pokretu posebno. Njegova istorijska misija i humanistički smisao iskazivali su se u upornoj bici za ljudsko dostojanstvo i nacionalnu slobodu jugoslovenskih naroda i narodnosti, za permanentno proširivanje dimenzija osvojenih prostora čovekove slobode, a to je — kao i svaka istinska takva bitka — podrazumevalo i odgovarajuću cenu.

Fundamentalan značaj za istoriju ovoga pokreta, za istoriju SKJ, kao i za teoriju savremenog socijalizma imaju, naravno, karakter i dometi njegove političke i društvene akcije kojom je nastojao i uspevao da menja društvene odnose u jugoslovenskom društvu, njegove ekonomske, političke i društvene strukture — onoliko koliko su za savremeni društveni razvoj čovječanstva, a time i za tu teoriju, bila relevantna pitanja i dileme koje je pokret otvarao, rešenja koja je nudio, ostvarenja koja je postizao.

Međutim, ne manji značaj za tu istoriju i teoriju imaju takode — priroda, pravci akcije i ostvarenja u međunarodnoj aktivnosti jugoslovenskog komunističkog pokreta, naročito u toku oružane faze jugoslovenske socijalističke revolucije i posle nje. Priroda te aktivnosti bila je uslovljena, pre svega, karakterom i dometima revolucionarne akcije u sopstvenom društvu. Ali su istovremeno revolucionarne društvene promene u jugoslovenskom društvu, mogućnosti za te promene, često bitno zavisile i od konkretnih međunarodnih okolnosti, od spoljnopolitičke akcije i rezultata međunarodne aktivnosti koju je definisala i ostvarivala Komunistička partija odnosno Savez komunista Jugoslavije.

Drugim rečima, i u jugoslovenskom slučaju socijalistička revolucija — a u njoj i njome se iskazuje istorijski smisao egzistencije i uloge SKJ — ima ne samo »domaću« (koja je u višenacionalnoj Jugoslaviji takode i nacionalna i internacionalna) nego i internacionalnu dimenziju. Nije, pri tom, reč prosto o različitim (specifičnim) područjima političke akcije, nego o komponentama bića SKJ kao političkog subjekta socijalističke revolucije, jer i jedna i druga dimenzija — i u prošlosti i danas — imaju suštinski značaj za socijalistički revolucionarni proces u našoj zemlji.

Zbog toga ni istorijski osvrti ni teorijski ogledi o ulozi i prirodi Saveza komunista Jugoslavije ne mogu mimoći ni »nacionalnu« ni »interna-

cionalnu« dimenziju njegove akcije a da se time ne dovede u pitanje celovitost pogleda i potpunost ocena.

Time se određuje svrshodnost i posebnih rasprava na temu poput one kojom se bavi ovaj napis, bez obzira što i svako razmatranje bilo koje »domaće« teme mora implicirati i njoj primerenu internacionalnu dimenziju — i u pogledu uslovljenosti i u pogledu posledica.

Kada je reč o sadržaju same teme, teško je ovom prilikom iskazati nešto novo, što već nije rečeno i što nije znano — kao istorijski podatak ili teorijski stav. Između ostalog i zbog toga, ovaj tekst i neće imati veće ambicije nego da u takvom smislu rezimira znano, formulišući neke od osnovnih teza, da tako možda podseti i time podstakne na potpunija razmatranja.

2. Savremene idejno-teorijske koncepcije SKJ o odnosima među radničkim i, šire, svim naprednim pokretima u svetu, o međunarodnim odnosima (koncept socijalizma kao svetskog procesa odnosno pluralizam tokova, oblika i nosilaca socijalističkog procesa, ravnopravna saradnja i solidarnost u klasnoj borbi na pretpostavci odgovornosti svakog pojedinog pokreta pred svojom radničkom klasom i narodom; najšira međunarodna saradnja na osnovu aktivne miroljubive koezistencije odnosno politika nesvrstanosti) celovitije su uobličene naročito posle raskida sa Staljinom 1948. godine — na VII, VIII i kasnijim kongresima SKJ (1958, 1964. i kasnije). Međutim, i kada nisu imala razvijen teorijski izraz, suštinska sadržina ovih shvatanja — izražena primarno u zahtevu za sopstvenom međunarodnom samostalnošću — bila je u osnovi »spoljnopolitičkog ponašanja« KPJ: već uoči, a još više u toku drugoga svetskog rata i posle. Stoga su ove koncepcije razvijane kao plod teorijskih napora ali i kao izraz iskustva.

Osnovna bi, prema tome, bila teza o *kontinuitetu jugoslovenske socijalističke revolucije* i u njenoj internacionalnoj dimenziji, tj. o kontinuitetu njenoga međunarodnog subjektiviteta, izraženom ne samo kao težnja revolucije, odnosno njenih nosilaca i tvorevina za statusom subjekta u međunarodnim odnosima, nego i kao ostvarivanje takvog statusa narodima i narodnostima Jugoslavije.

U toku oružane faze revolucije to je izraženo njezinom — *originalnošću* (ne »dve etape«, nego neodložno prožimanje procesa, odnosno borbe za nacionalno oslobodjenje s borbom za revolucionarne društvene promene: stvaranje narodnooslobodilačkih odbora, proleterne brigade, AVNOJ i dr.) i *konsekventnost* nasuprot određenim savezničkim nastojanjima i uprkos povremenim kompromisima pod pritiskom međunarodnih obzira (I zasedanje AVNOJ-a, Privremena vlada DFJ i dr.).

Zapravo, određeno osamostaljivanje Komunističke partije Jugoslavije u odnosu na Komunističku internacionalu uoči drugoga svetskog rata imalo je značaj jedne od pretpostavki uspešne socijalističke revolucije. U konkretnoistorijskim uslovima jugoslovenskog polukapitalističkog društva — razbijenog stranom okupacijom i bratoubilačkim nacionalnim sukobima u funkciji okupacije — ta revolucija nije imala šanse u primeni strategije i taktike oktobarske revolucije niti ideološko-teorijskih šema, koje je sačinio Staljin, obrazlažući ih iskustvima Oktobra (teorija o

sukcesivnosti dveju etapa revolucije: buržoaskodemokratske i socijalističke). Osim toga, primarno osamostaljivanje u odnosu na međunarodni centar, tj. faktičko prevazilaženje statusa determinisanog kominternovskim monolitizmom u idejnom, političkom i organizacionom smislu (što je predstavljalo neosporivu ideološku osnovu odnosa u međunarodnom komunističkom pokretu) bilo je prva pretpostavka revolucionarnoga političkog stvaralaštva, neophodnog za uspeh revolucije. Otuda je Titov zahtev za »vraćanje rukovodstva KPJ« u zemlju, finansijsko osamostaljivanje Partije u odnosu na Kominternu, reafirmisanje idejno-političkog jedinstva KPJ na klasnorevolucionarnoj osnovi, imao smisao (»subjektivnih«) priprema jugoslovenskoga komunističkog pokreta za ulogu političkog subjekta socijalističke revolucije.

Oružana faza te revolucije odvijala se u kontekstu antiokupatorske opštenarodne borbe za nacionalnu slobodu; ali isto tako i u kontekstu ukrštanja i sučeljavanja protivrečnih interesa svojih međunarodnih saveznika u antifašističkoj borbi. Kao narodnooslobodilačka borba, ta je revolucija bila utemeljena u narodnooslobodilačkom pokretu najširih socijalnih slojeva jugoslovenskog društva (pre svega seljaštva); ali su njeni tokovi određivani i u odnosu na širu međunarodnu konstelaciju, šire od samog sukoba sa fašističkom okupacijom.

Istorijskim istraživanjima potvrđena su potpuno, često iskazivana, sećanja učesnika da se socijalistička revolucija u Jugoslaviji odvijala i *masuprot* višestrukim, trenutnim ili dugoročnijim, internacionalnim interesima i nastojanjima. Istorija revolucionarnog procesa unutar narodnooslobodilačke borbe naroda i narodnosti Jugoslavije, u svojoj internacionalnoj dimenziji, ne iscrpljuje se samo u borbi na život i smrt sa svim komponentama fašističke koalicije prisutnim na jugoslovenskom tlu. Tu istoriju čine i ozbiljna sukobljavanja sa saveznicima u Antifašističkoj koaliciji; i to ne samo sa onima u toj koaliciji koji su bili »prirodni saveznici« klasnih protivnika revolucije unutar jugoslovenskog društva, nego i sa onima u kojima je ta revolucija tražila politički oslonac i ideološku inspiraciju.

Na izgled protivrečna ali karakteristična bila je okolnost da su se, i u jednom i u drugom slučaju, upravo revolucionarni sadržaji narodnooslobodilačkog pokreta (odnos prema izbegličkoj kraljevskoj vladi i četničkom pokretu, stvaranje proleterskih brigada, narodnooslobodilački odbori, AVNOJ i sl.) sukobljavali sa zahtevima koji su ih bitno ugrožavali. U jednom slučaju takvi zahtevi predstavljali su »prirodan« izraz građanskog suprotstavljanja antikapitalističkim političkim i društvenim promenama; u drugom slučaju bila je to posledica podređivanja interesa revolucionarne borbe u drugim zemljama tekućim interesima sopstvene borbe za samoodržanje, te uvažavanja u tom smislu i pretenzija partnera u Antifašističkoj koaliciji.

Ishod socijalističke revolucije u Jugoslaviji i u njenoj oružanoj fazi uslovljavali su, dakle, ne samo vojnički rezultati antifašističke (antiokupatorske) borbe i ishodi unutrašnjih klasnih sudara koji su se u njoj izražavali i sa njom prožimali, nego i ishodi pomenutih međunarodnih sučeljavanja. Nesrazmernim ljudskim i ostalim materijalnim žrtvama narodi i narodnosti Jugoslavije obezbedili su svom oslobodilačkom pokretu saveznički

status u Antifašističkoj koaliciji; ali to, samo po sebi, nije bilo dovoljno da tim narodima i narodnostima obezbedi status ravnopravnog subjekta u međunarodnim odnosima, tj. stvarnu neprikosnovenost njihovog prava na slobodan i samostalan društveni razvoj.

Zbog toga je suštinsku komponentu revolucije predstavljala i njena međunarodna komponenta; revolucija je imala suštinsku potrebu i za specifičnom internacionalnom političkom akcijom. Dinamična diplomatska aktivnost vodstva revolucije morala je voditi računa da doprinosi uspešnijoj oslobodilačkoj borbi i da istovremeno otežava da spoljna politička podrška, odnosno materijalna pomoć toj borbi odloži ili blokira oživotvorenje njenih socijalnih komponenti. Složena borba za međunarodno priznanje nove Jugoslavije odvijala se, stoga, između ostalog, i kao borba za internacionalnu samostalnost nosilaca jugoslovenske socijalističke revolucije.

3. U prvom posleratnom periodu (do 1948) kontinuitet revolucionarnih političkih i društveno-ekonomskih promena (ukidanje monarhije i politički poraz građanskih snaga, nacionalizacija kapitala i dr.) uslovljavao je zaoštavanje odnosa nove Jugoslavije sa kapitalističkim Zapadom (i to znatno pre blokovske diferencijacije sveta). To je vodilo, između ostalog, i izrazitim oslanjanju na tesnu i svestranu saradnju sa SSSR i ostalim socijalističkim zemljama. Takva spoljnopolitička orijentacija bila je inspirisana i ideološkom bliskošću sa Sovjetskim Savezom, u čijem su ekonomskom i političkom sistemu traženi uzori za sopstveni razvoj, a u tesnoj saradnji sa socijalističkim zemljama, socijalistička alternativa međunarodnim ekonomskim i političkim odnosima građanskog društva koji su zasnovani na eksploataciji i dominaciji, odnosno neravnopravnosti. Tesna i svestrana saradnja sa socijalističkim zemljama bila je, dakle, u neposrednoj funkciji nastavljanja socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

Postojala je, međutim, izvesna protivrečnost u političkoj strategiji vodstva revolucije — između potrebe za sopstvenim političkim stvaralaštvom, koje će izražavati specifičnosti društvenoistorijskih uslova svoje zemlje, i respekta prema ideološkim uzorima koji se ispoljavao i u težnji da se nekritički preuzmu iskustva drugih. Ona je korespondirala i sa nekim osnovnim protivrečnostima u realnim društvenim i političkim procesima — između demokratske društvene prirode političkih i ekonomskih mera revolucije i centralizovane državne ekonomske i političke strukture posredstvom koje su one ostvarivane. Element te protivrečnosti predstavljalo je i izvesno osećanje superiornosti prema nekim komunističkim partijama, koje je zračilo iz osnovane gordosti trijumfalnim ishodom neverovatne četvorogodišnje narodnooslobodilačke i revolucionarne borbe kakvu mnogi nisu imali. Takav element je bila i okolnost da je (kao produkt te borbe) nova Jugoslavija umnogome bila i autonomni generator izvesne političke i ideološke privlačnosti za ostale socijalističke zemlje, među kojima se počela javljati nejasna vizija sopstvene perspektive upravo u čvršćem povezivanju s Jugoslavijom (ideje o raznim vidovima federacije socijalističkih zemalja, na Balkanu i u Istočnoj Evropi). Međutim, suprotno nekim površnim ocenama koje se ponekad čuju naročito na strani, idejne i političke razlike u odnosu na SKP(b) ne nastaju

u KPJ tek *posle* a još manje *zbog* sukoba sa Staljinom 1948. godine. Celovita (samoupravna) alternativa etatiističkom privrednom i političkom sistemu konstituise se — u idejnom i političkom smislu — *posle* toga sukoba. Ali, stvarne razlike, čiji je smisao (bez obzira na trenutni značaj i domet) bio potencijalno dalekosežan, jer je implicirao eroziju jedne monolitne internacionalne ideološko-političke strukture, a u tim razlikama se izražavala autentičnost jugoslovenske revolucije, odnosno specifične potrebe jugoslovenskog socijalističkog društva, valjale su se u dubinama propagandno-institucionalne identifikacije sa velikim uzorom ne samo u toku oružane faze revolucije nego i *posle* nje.

Osim toga, iako inspirisano i ideološkom bliskošću, oslanjanje na SSSR nije imalo za rezultat ideološko slepilo koje bi sigurno bitno otežalo ili onemogućilo stvarni otpor staljinskom hegemonizmu (1948), obrazlaganom interesima socijalizma. I kada se težilo imitaciji nekih sovjetskih političkih rešenja i tvorevina (na početku »mirnodopske« etape revolucije), nije u Jugoslaviji bila suštinski reducirana potreba za autentičnim političkim stvaralaštvom, niti ugrožena sposobnost vođstva revolucije da razlikuje realne društvene i političke procese od svojih ili preuzetih ideoloških projekcija, odnosno da procenjuje (ne)adekvatnost pojedinih doktrinarnih »aksioma« ekonomsko-socijalnim i političkim uslovima jugoslovenskog društva. Zbog toga, društveno-ekonomski i politički sistem Jugoslavije i Sovjetskog Saveza nisu bili identiteti ni kada su jugoslovenska ustavna rešenja bila sačinjena po sovjetskom uzoru (položaj seljaštva, Narodni front itd.), što će Staljinu 1948. godine i biti glavna argumentacija za ocenu o ideološkom »zastranjanju« KPJ.

Uostalom, ideološko-političke razlike same po sebi zapravo su irelevantne za međunarodne sukobe, pa prema tome i za sukob Jugoslavije sa Staljinom 1948. godine. Iako su upravo one bile obrazloženje, idejno-političke razlike nisu bile čak ni povod toga sukoba: povod je bio jugoslovenski odnos prema elementima neravnopravnosti u jugoslovensko-sovjetskim odnosima (uloga sovjetskih vojnih i civilnih stručnjaka, mešovita društva). Uzrok, dakle, nije bio u tome što razlike postoje, nego u Staljinovom odnosu prema njima, koji je bio motivisan osnovanim podizrenjem da one potencijalno ugrožavaju hijerarhijsku strukturu odnosa između socijalističkih zemalja i, šire, internacionalnih odnosa između socijalističkih snaga, na kojoj je on insistirao. Prema tome, sukob se mogao izbeći podređivanjem Staljinovoj volji (tj. akceptiranjem njegovog kriterizstva navodno antisovjetske pozicije jugoslovenskog rukovodstva, koja se uopšte nije mogla povezivati sa »nespremnosću« toga rukovodstva na tesnu saradnju sa Sovjetskim Savezom, nego sa prirodom te saradnje kako su je zamišljali Jugosloveni); kao što bi, s druge strane, do sukoba neizbežno došlo i u odsustvu idejno-političkih razlika ukoliko se ne bi prihvatila Staljinova dominacija.

Međutim, sukob sa Staljinom i otpor njegovom pritisku suočio je, u vrlo drastičnoj formi, i jugoslovenske komuniste i socijalistički pokret u svetu s pitanjima humanističke prirode i etičkih vrednosti socijalizma, s pitanjima mogućnosti i opasnosti stagnacije socijalističke revolucije i birokratizacije socijalističkog društva, tj. s pitanjima uloge države, partije, političkog sistema socijalizma; sa potrebom borbe protiv sektaštva

i dogmatizma, sa neophodnošću permanentnog revolucionarnog stvaralaštva. Zapravo, već svojom samosvojnjom narodnooslobodilačkom borbom i socijalističkom revolucijom u toku drugoga svetskog rata, kao i originalnom »domaćom« i spoljnopoličkom praksom posle toga rata, naročito posle ovog sukoba, dovodeći u pitanje dominantnu ulogu države u društvenom razvoju socijalističkog društva, »državnu« ulogu komunističke partije u takvom društvu, socijalističku prirodu ekonomskog voluntarizma i političkog apsolutizma, međunarodnu centralizaciju komunističkog pokreta, odnosno monolitnu nacionalnu i internacionalnu strukturu socijalizma, KPJ je dovela u pitanje besperspektivnost socijalističkog pokreta determinisanu staljinskim dogmatizmom i tradicionalnim socijaldemokratskim reformizmom.

U svakom slučaju, saveznički odnosi sa SSSR i ostalim socijalističkim zemljama 1945—1948. godine ne protivreče težnji jugoslovenske socijalističke revolucije za ravnopravnim odnosima u radničkom pokretu odnosno među socijalističkim snagama, njenoj težnji da se potvrđuje kao subjekt u međunarodnim okvirima. Uostalom, takvi odnosi sa ovim zemljama bili su plod sopstvenog izbora a ne spoljnog nametanja (mada je taj izbor bio i nametnut — antagonizmom Zapada prema novoj Jugoslaviji).

Postoji, prema tome, i u ovom periodu — uprkos određenim kompromisima koje je nalagao politički realizam — nesumnjivi kontinuitet ne samo u težnji revolucije da bude subjekt u međunarodnim odnosima, nego i u ostvarivanju te težnje: i u odnosima sa kapitalističkim Zapadom i u orijentaciji na savezništvo sa socijalističkim zemljama. Upravo pokušaj da se 1948. godine dovede u pitanje ostvarivanje te težnje, izazvao je raskid ovog savezništva, a u tom je raskidu internacionalni subjektivitet jugoslovenske revolucije ispoljen radikalno i dramatično.

4. Taj kontinuitet se, zatim, izražava u rezistenciji socijalističke Jugoslavije prema blokovskim alternativama za svoj međunarodni položaj, koliko god da je priključivanje Zapadnom bloku posle sukoba sa Staljinom izgledalo kao jedina realna bezbednosna opcija; u sazrevanju ideje odnosno opredeljenju za politiku nesvrstanosti i vrlo aktivnog sopstvenog uloža u tom, danas svetskom, pokretu u realizaciji načelnog opredeljenja SKJ za najširu ravnopravnu saradnju s komunističkim, socijalističkim, socijaldemokratskim, nacionalnooslobodilačkim i ostalim progresivnim pokretima, tj. u prevazilaženju u svojoj međunarodnoj aktivnosti (tradicionalnog) sektaštva u internacionalnom povezivanju komunističkih partija, sadržanog u uslovljavanju internacionalne saradnje i solidarnosti sličnošću ideološko-političkih opredeljenja.

Ukoliko je, u svojim počecima, i bila pragmatična (a to se verovatno samo uslovno može reći jer je u podtekstu uvek imala dublji smisao), borba za sopstvenu elementarnu idejnu i političku samostalnost prerasla je, dakle, u načelnu idejno-teorijsku poziciju i principijelan politički stav, čiju polaznu tačku i okosnicu čini shvatanje socijalizma kao svetskog procesa u kome različitost puteva i nosilaca, odnosno dobrovoljna i ravnopravna saradnja i solidarnost na pretpostavci načelne legitimnosti razlika ima značaj objektivne zakonitosti.

To je podrazumevalo dublju marksističku analizu društvenih protivrečnosti savremenog sveta, uključujući i protivrečnosti razvoja socijalizma, u kojoj se dijalektika odnosa klasnog i nacionalnog pokazala u sasvim novom svetlu, prevazilazeći ideološku šemu o reduciranju tih protivrečnosti na sukob između kapitalističkih i socijalističkih država organizovanih u vojno-političke blokove, obrazložen kao klasni sukob između kapitalizma i socijalizma na internacionalnom planu i, prema tome, kao zahtev prema »ostalome svetu« da se »opredeli«. Ta je analiza uočavala da se klasni sukob između rada i kapitala na drugi način ukršta sa međunacionalnim (međunarodnim) suprotnostima i da se njegovo socijalističko razrešenje u pojedinim zemljama ne olakšava ograničavanjem nacionalnog suvereniteta u ime socijalizma, nego naprotiv; posebno da se taj sukob u specifičnom vidu, a sa posledicama čiju je tragiku teško i sagledati, izražava u sve većoj suprotnosti između razvijenih i nerazvijenih zemalja i regiona sveta; najzad, da za »ostatak sveta«, koji je antikolonijalnom revolucijom dramatično stupio na istorijsku scenu, socijalistička alternativa u međunarodnim odnosima nije u integrisanju u vojno-politički blok socijalističkih država (ne samo zbog toga što bi to relativizovalo rezultate sopstvene borbe za nacionalno oslobođenje, već pre svega zbog toga što bi totalizacija blokovske podele ugrozila i sam opstanak čovečanstva), nego naprotiv u — *nesvrstavanju*.

Ta je analiza, takođe, upućivala na zaključak da perspektiva socijalizma nije u — ratnom obračunu s klasnim protivnikom na internacionalnom planu, štaviše, da su mogućnosti ekspanzije socijalističkih procesa u svetu sve više određene sposobnošću društvenih i političkih nosilaca tih procesa da se (na odgovarajući način) suoče sa dilemama i protivrečnostima koje se javljaju u razvitku samog socijalizma, socijalističkih društvenih odnosa, posebno u odnosima između socijalističkih snaga. Klasnu borbu danas čine složenijom ne samo strategije i dejstva građanskih struktura i odnosa na nacionalnom i internacionalnom planu, nego i mnoge (često neočekivane) teškoće i protivrečnosti u razvitku socijalističkih procesa. Pored krupnih ostvarenja, deo stvarnosti savremenog socijalizma predstavlja i mnogi raskorak između normativnog i stvarnog; deo te empirijske istorijske stvarnosti predstavlja i stagnacije pojedinih socijalističkih revolucija, koje izražavaju određene ideološke zablude, etičke dileme i razočarenja.

Mnoge protivrečnosti su, naravno, neizbežne — i u razvoju socijalističkih društvenih odnosa i u internacionalnim odnosima među subjektima toga razvoja: niti je socijalizam besklasno društvo, niti je verovatno da će i takvo društvo biti lišeno svih protivrečnosti. Socijalistička priroda odnosa među ljudima i narodima nije, prema tome, uslovljena odsustvom protivrečnosti u tim odnosima,* nego se povezuje, pre svega, sa tim *na kojoj*

* Nekadašnje predstave o beskonfliktnosti socijalističkog društva (shodno kojima je izgledalo da se protivrečnosti društvenog razvoja u socijalizmu uglavnom svode na, relativno kratkotrajni, sukob socijalističkih snaga sa ostacima građanskog društva, i da se razrešavaju podržavljenjem svojinskih odnosa posle revolucionarne smene vlasti) bile su više podsticajne ideološke vizije nego marksistički utemeljene anticipacije realnih društvenih i političkih procesa ostvarivanja socijalističke alternative građanskom društvu. Kasnije, one će dobiti smisao ideološke racionalizacije stagnacije so-

se osnovi i na koji način one razrešavaju. U svakom slučaju — to potvrđuje i pozitivno i negativno istorijsko iskustvo — socijalistička priroda odnosa između socijalističkih snaga, između komunističkih partija i socijalističkih država takode, nije apriori data, nego je određena *konkretnom sadržinom* koju ti odnosi imaju i dovodi se u pitanje utoliko ukoliko te odnose determiniše ekonomski, politički ili vojni hegemonizam umesto ravnopravnosti. A to nije objektivna neminovnost.

Bitnu ulogu, znači, i u ovom smislu ima i »subjektivni« činilac. Javljaju se, na primer, i među socijalističkim snagama različita nestrpljenja, pa i vojna nastojanja da se »ubrza«, odnosno »izveze« društveni progres i u druge zemlje; ni u odnosima između socijalističkih država nisu, na žalost, isključene čak ni vojne intervencije i međunarodni ratovi da bi se, na primer, smenile vlade koje nisu po volji.

Tako se, dakle, zatvara krug i *politika sile* dobija šansu da postane dominantno obeležje savremenih međunarodnih odnosa, ugrožavajući elementarni interes socijalizma (međunarodni mir) — ne samo zbog toga što tako želi kapitalistička klasa, nespremna da akceptira svetsku potrebu za društvenim promenama, koje će voditi humanijim odnosima između ljudi i naroda; nego i zbog toga što i pojedini činioci socijalističkog procesa, uhvaćeni u zamku tradicionalnih rezona te klase, postaju zarobljenici težnje da budu neposredni spoljni zaštitnici socijalističkih težnji i promena u ostalim zemljama (razumljivo, shodno svojim vrednosnim sudovima), tražeći legalitet takve »zaštitničke« uloge u principu »bratske pomoći« koju podrazumeva internacionalistička solidarnost i čije se geografsko područje primene, kako vidimo, proširuje.

Empirijski se, na taj način, relativizira principijelna teorijska razlika između kapitalističke i socijalističke spoljne politike, između klasnih borbi i međunarodnih ratova. To, onda, relativizira i sposobnost nacionalno-oslobodilačkih i socijalističkih pokreta i procesa da blokiraju izvoz kontrarevolucije (u ratnim ili drukčijim vidovima), iako se socijalističkim i antikolonijalnim revolucijama bitno sužavaju prostori za nasilnu internacionalizaciju građanskih struktura i odnosa. Tome u prilog idu i, teškim objektivnim položajem pojedinih zemalja uslovljena, *radikalistička nestrpljenja*, kojima može izgledati revolucionarnija i, sa stanovišta društvenog progressa, plodotvornija međunarodna konfrontacija i stoga funkcionalna i određena »prirodna savezništva« u toj konfrontaciji; iako je, zapravo, suštinski radikalnija politička akcija (pre svega, pokreta nesvrstanosti) usmerena na »ukidanje« ratova i smirivanje međunarodnih sukoba, na opšte popuštanje međunarodne zategnutosti i traženje rešenja za međunarodne probleme u ravnopravnom dijalogu i saradnji na pretpostavci suverenosti svakog učesnika u toj saradnji, tj. inspirisana težnjom ka neratnoj sintezi protivrečnih interesa između zemalja i naroda — na osnovi nekih egzistencijalnih interesa savremenog čovječanstva kao celine, koje se nalazi u procepu između podzemnih i prizemnih nuklearnih stokova i kosmičkih hidrogenskih pretnji, jednako katastrofalnih za svaku društvenu klasu i svaku etničku skupinu.

cijalističke revolucije, njenog zaustavljanja na nivou političkog prevrata (staljinizam) i, izražavajući raskorak između normativnog i stvarnog, ostati uglavnom s one strane

U rezultatu se, u krajnoj liniji, olakšava internacionalna mobilizacija za građansko blokiranje društvenog progressa, u izvesnom smislu vraća izgubljeni »legalitet« izvozima kontrarevolucije (u funkciji spoljne »zaštite« »slobodnog sveta«) i lakše zanemaruju politički otpori koji se time izazivaju: jer, rivalstvo blokova i politika sile postaju jedini »opipljiv« kriterij.

Zbog toga se perspektiva socijalističke revolucije, i uopšte društvenog progressa unutar pojedinih zemalja, i neposredno vezuje za demokratizaciju međunarodnih odnosa.

Ova idejno-teorijska i politička pozicija SKJ (Program SKJ iz 1958) izazvala je, doduše, i potkraj 50-ih godina šok u međunarodnom komunističkom pokretu i manje-više jednodušna neslaganja. SKJ će tim povodom doživeti i reprizu ideološke osude i ekskomunikacije iz komunističkog pokreta (Izjava Savetovanja 81 KP iz 1960, tj. tzv. jugoslovenski revizionizam). Ali, još će veće šokove svetski socijalistički pokret doživljavati empirijskim istorijskim potvrdoma te analize jugoslovenskih komunista i u negativnom i u pozitivnom smislu, novim diferencijacijama i neočekivanim sukobima u toku 60-ih i 70-ih godina, u kojima će se u nizu komunističkih partija legitimisati samostalne nacionalne strategije i taktike borbe za socijalizam sa primarnim internacionalnim zahtevom za ravnopravnošću (ne samo nacionalni nego i »partijski suverenitet«, koncept »recipročnog« internacionalizma, odnosno ravnopravne i dobrovoljne internacionalne saradnje i solidarnosti koja, sem toga, prelazi okvire komunističkog odnosno radničkog pokreta).

Tako će, u svojim bitnim elementima, ta idejno-politička pozicija — koja je izražavala međunarodni subjektivitet jugoslovenskog komunističkog pokreta — izgubiti status usamljenog »revizionističkog« incidenta, a socijalistička internacionalna uloga SKJ potvrđivaće se i vrlo raznovrsnom praksom ravnopravne saradnje sa gotovo svim radničkim i ostalim progresivnim i demokratskim pokretima u svetu. Za tu ulogu relevantna je, razume se, i socijalistička društvena praksa u samoj zemlji. Pri tom neće, možda, biti suviše upozoriti da za ocenu međunarodne uloge SKJ u razvoju socijalizma kao svetskog procesa nije — ni u prošlosti ni danas — bilo bitno da konkretna rešenja pojedinih problema društvenog razvoja, koja nalaze jugoslovenski komunisti, imaju ili mogu imati širu (ili univerzalnu) primenu. Naprotiv, može se pretpostaviti kao verovatno da će ta rešenja — a ona su u obliku u kome se ostvaruju u našoj zemlji izraz konkretnih ekonomsko-socijalnih okolnosti — ostati, pre svega, *jugoslovenska* rešenja i onda kada i za druge imaju i vrlo izraziti smisao inspiracije za sopstvena preispitivanja, odnosno nova traganja.

Bitno je, međutim, da su se jugoslovenski komunisti suočili sa protivrečnostima, izazovima i iskušenjima razvoja socijalizma na nivou savremenog istorijskog trenutka; da su (i svojim konkretnim rešenjima i načelnoteorijski) postavili ključne probleme društvenog razvoja savremenog čovečanstva (koji se, objektivno postavljaju pred sve društvene i političke snage) kao — *probleme i dileme revolucionarnog političkog stvaralaštva*, naznačavajući za sebe — u teorijskom i političkom smislu na nov način — i osnovne pretpostavke za njihovo progresivno, odnosno socijalističko razrešavanje.

5. U potrazi za teorijskim objašnjenjima napred skiciranog kontinuiteta odnosno savremene »spoljnopolitičke« idejno-teorijske pozicije SKJ, dolazi se, pre svega, do teze o *identitetu* (odnosno dubljoj međuzavisnosti nego što ponekad, možda, izgleda) između *narodnodemokratske prirode jugoslovenske socijalističke revolucije* (u njenoj oružanoj fazi i posle toga) i *borbe SKJ za ravnopravne, tj. demokratske odnose u radničkom pokretu* (među socijalističkim i, šire, svim progresivnim snagama) za *demokratske međunarodne odnose uopšte*.

Demokratska priroda socijalističke revolucije nije samo teorijski zahtev nego i praktičko iskustvo, u jugoslovenskom slučaju izraženo u Titovom konceptu avangardne Partije koja je istovremeno i »partija masa«, i narodnofrontovskoj strategiji revolucije u toku drugoga svetskog rata i posle njega (narodnooslobodilačka borba koja je istovremeno i socijalistička revolucija, konsekvantno lenjinističko rešenje odnosa između klasnog i nacionalnog u društvenom i političkom razvoju socijalističke Jugoslavije, samoupravni koncept diktature proletarijata).

Njena težnja za transponovanjem svoje demokratske prirode na međunarodne odnose predstavlja izraz i uslov njene sopstvene reprodukcije. Internacionalistička pozicija SKJ u principu (a ona je predstavljala jedno od suštinskih obeležja jugoslovenskoga komunističkog pokreta u toku čitave njegove 60-godišnje istorije) izražavala je, zapravo, životnu težnju jugoslovenske socijalističke revolucije za internacionalnim povezivanjem i solidarnošću s progresivnim, odnosno socijalističkim društvenim i političkim snagama, tendencijama i procesima. Ta težnja je podrazumevala sopstvenu podršku i pomoć klasnim težnjama i borbama radničke klase, »radnih i eksploatisanih masa« ostalih zemalja za naprednije odnose među ljudima i humanije odnose među narodima. Ali, u isto vreme i na taj način (utoliko ukoliko se i sopstvenom solidarnošću snaže progresivne društvene tendencije i promene u svetu) sticala se i jačala internacionalna podrška i solidarnost sa sopstvenom društvenom i političkom akcijom, sa socijalističkim procesima u našoj zemlji. Drugim rečima, uspešan razvoj autonomnih socijalističkih procesa u svetu jedan je od uslova i za uspeh sopstvenog socijalističkog društvenog razvoja višenacionalne i federativne Jugoslavije. U razvoju jugoslovenske socijalističke revolucije ta međuzavisnost tzv. unutrašnje i spoljne politike poprimala je ne jednom, videli smo, i vrlo dramatične oblike.

Prema tome, ne kao izraz nekoga apstraktnog doktrinarnog stava, nego zbog toga što je suštinski zainteresovan da internacionalno povezivanje društvenih i političkih snaga koje teže socijalizmu olakšava a ne otežava socijalističke procese unutar svake pojedine zemlje, pa prema tome i unutar Jugoslavije (a i drastične opasnosti u tome smislu, kako je već rečeno, predstavljaju deo empirijske stvarnosti savremenog socijalizma, koliko god da su daleko od teorijskih zahteva Marksa, Lenjina i uopšte marksizma), SKJ je bio uvek vitalno zainteresovan za prirodu odnosa između socijalističkih i, šire, svih progresivnih društvenih i političkih snaga u svetu, za prirodu međunarodnih odnosa uopšte. Legalizacija bilo kakve neravnopravnosti kao »normalnog« stanja, tj. kao principa u međunarodnim odnosima, izričito ili prećutno saglašavanje sa takvim realnostima savremenog međunarodnog života zato što su, na primer,

trenutno aktuelne u udaljenijim geografskim prostorima, neposredno bi ugrožavalo revolucionarne društvene procese u našoj zemlji, njenu nezavisnost i njen integritet.

Zbog toga je i, ovako motivisana, međunarodna aktivnost SKJ samo uslovno »spoljnopolitička« aktivnost. Ona je ne samo uslovljena društvenim bićem jugoslovenskog društva (socijalističko samoupravljanje i istinska ravnopravnost svih nacionalnih skupina koju ono implicira) nego i sama uslovljava reprodukciju toga bića (obezbeđujući *nezavisan* društveni razvoj zemlje) i predstavlja jedan od bitnih elemenata idejnog i političkog integriteta i SKJ i čitavoga društva.

6. Teza o identitetu demokratske prirode jugoslovenske socijalističke revolucije i logike »spoljnopolitičkog ponašanja« njenih nosilaca i tvorina više je, međutim, načelan teorijski zaključak nego potpuno objašnjenje. Objašnjenje bi moralo upućivati i na činioce koji su omogućili realizaciju toga identiteta, koji su uslovlili, odnosno uticali da se jedna potencijalna težnja, koja je svojstvena svakoj autentičnoj socijalističkoj revoluciji, realizuje kao njena i »ratna« i »mirnodopska« konstanta — uprkos mnogim iskušenjima i bez obzira na cenu.

Ti činioci nisu dovoljno istraženi, a može se pretpostaviti da su oni višestruki, mnogi od njih objektivne prirode. Među tim činocima identiteta valja, međutim, ovde podvući i bitnu ulogu *političkog autoriteta*, odnosno *istorijske zrelosti vođstva revolucije*, pre svega *ličnu ulogu J. B. Tita*; dakle, objektivnu ulogu »subjektivnih opredeljenja, svesnih političkih odluka vođstva revolucije. To je bio onaj činilac koji je artikulirao rezistentnost revolucije (iako se ona događa u maloj zemlji) prema raznovrsnim spoljašnjim determinantama, odnosno aspiracijama. Taj činilac je, zapravo, presudno uticao — i da se izbegne rizik (etastičke) stagnacije socijalističke revolucije i da se realizuje u kontinuitetu njen međunarodni subjektivitet. A to je ne samo istorijska pouka, nego i poruka za budućnost.